

GÖÇMEN DİNİ ÖRGÜTLENMELERİ VE DİNSEL KİMLİK İNŞASI

Batı Avrupa devletleri, II. Dünya savaşı akabindeki ekonomik kalkınma sürecinde işgücü eksikliğini karşılamak için az gelişmiş ülkelere yönelerek, ikili anlaşmalarla bu ihtiyaçlarını gidermeye çalışmışlardır.

Prof. Dr. Yakup Çoştu

Bu kapsamda, söz konusu ülkeler Türkiye'ye de yönelmişler ve 1961 yılında Almanya ile başlayan ikili işgücü anlaşmaları zinciri, 1964'te Avusturya, Belçika ve Hollanda, 1965'te Fransa, 1967'de İsveç, 1969'da İsviçre, 1970'te de Danimarka ile devam etmiştir. Yapılan bu ikili anlaşmalarla Türkiye'den Avrupa'ya 'konuk işçi' statüsünde göç süreci başlamıştır. Geri dönme amaçlı gerçekleştirilen bu göç süreci, zamanla zincirleme göç dalgası (aile birleşmeleri, evlilik, vb.), eğitimsel ve ekonomik kaygılar, iltica, ikinci ve üçüncü neslin oluşması, yaşanan ülkenin vatandaşlığına geçiş, cenazelerinin buldukları ülkelerde kendilerine tahsis edilen mezarlıklara defnedilmesi gibi çeşitli nedenlerden dolayı kalıcı hale gelmiştir. Günümüzde Avrupalı Türkler, yaşadıkları ülkelerin ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal hayatında göz ardı edilemeyecek derecede önemli bir demografik güç haline gelmiştir.

Yabancı bir ülkede kalıcı hale gelen ve anavatana geri dönme ümitleri de git gide azalan topluluklar, buldukları yerleşim bölgelerinde kendilerine özgü kimlik ve aidiyet dünyaları inşa etme yoluna gitmek zorunda kalmışlardır. Bu doğrultuda, topluluğun çeşitli alanlarda hizmet sunmak üzere tesis ettiği dernek ve vakıflar, aidiyet dünyası kurma yönünde atılan önemli adımlardan biridir. Tesis edilen bu sivil organizasyonlar, topluluğu oluşturan her bir alt grubun etnik, kültürel, ideolojik ve politik söylemlerine göre farklılaşmaktadır. Topluluğa ait bu kuruluşların göçmen grupların

nüfusunun yoğunlaştığı bölgelerde toplandırdığı görülmektedir. Bu kuruluşlar arasında, eğitim, kültür, sanat, spor ve din hizmeti gibi çeşitli alanlarda faaliyet yürüten dernek ve vakıflar yer almaktadır. Avrupalı Türklerin gündelik yaşamlarında etkin bir rol üstelenen söz konusu bu sivil örgütlenmeler etrafında gelişen sosyal, kültürel ve dini hayata yakından bakmak önem taşımaktadır.

DİNİ SİVİL ÖRGÜTLENMELER VE KİMLİK İNŞASI

"Günümüzde Avrupalı Türkler, yaşadıkları ülkelerin ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal hayatında göz ardı edilemeyecek derecede önemli bir demografik güç haline gelmiştir."

1960'larda Avrupa'nın çeşitli ülkelerine 'konuk işçi' olarak göç eden Türklerle ilgili olarak hem gönderen ülke Türkiye'nin hem de göç edilen ülkelerin 'geri dönecekler' düşüncesiyle, göçün ilk yıllarında herhangi bir politika belirlemedikleri anlaşılmaktadır. 1970'lerin ortalarından itibaren Türk işçilerinin geçici olmayıp kalıcı oldukları kanaati oluşmaya başlayınca, göç alan ülkeler bu göçmen işçilere yönelik birtakım politikalar (sosyal güvenlik yasaları,

kaçak ya da turist işçiler için af yasası, aile birleşimi yasası, yabancılar yasası gibi) geliştirmeye başlamışlardır. Bu politikaların temel amacını, yaşanan ülkeye uyumun sağlanması ve göç dalgasının kontrol altına alınması oluşturmuştur. Gönderen ülke olarak Türkiye ise, yine bu tarihlerde, Avrupa'da yaşayan vatandaşlarının asimilasyondan korunması ve yaşadıkları ülkelere başarılı bir şekilde uyumlarının sağlanabilmesi için birtakım adımlar atmaya başlamıştır.

1960'ların başlarından itibaren başlayan göç sürecinde, 1980'lerin başlarına kadar Türkiye'nin

1 Prof. Dr. Yakup Çoştu, Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

çeşitli Avrupa ülkelerinde yaşayan göçmen Türklere yönelik eğitim, kültür ve din hizmeti alanında resmi bir politikasının olmadığı görülmektedir. Yaklaşık yirmi yıllık bu zaman dilimi, göçmenlerin kendi kaderlerine bırakıldığı bir döneme işaret etmektedir. Bu süre içerisinde söz konusu alanlardaki faaliyetler çoğunlukla Türk göçmenlerin bireysel gayretleri veya Türkiye bağlantılı dinsel ve siyasal grup bağlantıları eliyle yürütülmeye çalışılmıştır. Bu faaliyetler, birtaraftan yabancı bir memlekette azınlık olarak yaşayan göçmen Türklere dini ve kültürel varlıklarının korunması ve devam ettirilmesi noktasında anlamlı bir işlev üstlenmiştir. Diğer taraftan ise, anavatan menşeli dini söylem farklılıklarının, ideolojik ve politik duruş ayrılıklarının göçmenler arasında birlik ve beraberliğin tesisini zorlaştıran, ayrışma ve rekabeti derinleştiren bir yönü de bulunmaktadır.

Avrupa'da Türklerin, sivil alanda organize olmaya yönelik ilk teşebbüsü 1960'ların ortalarına denk gelmektedir. Bu yıllarda Türk işçi sendikaları/dernekleri olarak örgütlenmeye başlayan bu oluşumlar, buldukları ülkelere kısmi maddi destekle sınırlı ölçüde faaliyet yürütmüşlerdir. Zamanla anavatandaki siyasi ve ideolojik gündem bu oluşumların kutuplaşmasını doğurmuş ve göç edilen ülkeler de bunlara yönelik radikal önlemler almaya başlamışlardır. Yine bu yıllarda, Türk toplumunun sosyal, kültürel ve dinsel yaşamlarına ilişkin yürütülen faaliyetlerin ise, bazı bireysel gayretler dışında çok fazla organize bir yapı sergilemediği görülmektedir. O yıllarda, ilk kuşak göçmenler ya kendi evlerinde toplanmaları ya da kiraladıkları veya satın aldıkları küçük mekanlarda sınırlı bir takım sosyal, kültürel ve dini faaliyetler yapmaya çalışmışlardır. Bu insanların anavatanına geri dönme ihtimallerinin büyük ölçüde azalmasıyla yani; akrabalık, arkadaşlık ağları ve aile birleşimleri gibi zincirleme göç dalgaları ve yaşanan ülkelere doğan ve büyüyen nesillerle (ikinci ve üçüncü kuşak) nüfusları artmaya başlaması neticesinde, bu mekanlar yetersiz kalmaya başlamıştır. Ayrıca, topluluğun beklentilerinin artması ve farklılaşması da daha kurumsal ve organize bir örgütlenme biçimine yönelmeyi zorunlu hale getirmiştir. Bu bağlamda, özellikle milli, dini ve kültürel değerlerin yeni

nesillere aktarılacağı ve göçmenlerin kendi anlam dünyalarını inşa edebilecekleri birtakım sivil örgütlenmeler tesis edilmeye başlanmıştır. Sosyal, siyasal ve ekonomik temelli bu yapıların yanı sıra dini bir mekân etrafında gelişen dini ve kültürel örgütlenmeler de önemli bir yer işgal etmektedir.

1970'li yılların başlarından itibaren ilk dini sivil organizasyonlar tesis edilmeye başlanmış ve zamanla bu organizasyonların sayısı artmıştır. 1980 ve sonrası yıllar, Türk göçmenlerin artık buldukları ülkelere kalıcı olmaya başladığının anlaşıldığı ve sosyo-ekonomik olarak da refahlarının yükseldiği bir döneme işaret etmektedir. Ayrıca, süreç içerisinde yaşanan ülke vatandaşlığına geçişler, hukuki açıdan birtakım kazanımların elde edilmesini de sağlamıştır. Türk göçmenler, kiraladığı veya satın aldığı ya da inşa ettirdiği mekânları kullanmak suretiyle faaliyet alanlarını genişletmişlerdir.

Söz konusu bu mekânların, her türlü eğitsel, sosyal, kültürel ve dini faaliyetlerin yürütüldüğü alanlar haline dönüşmesi, topluluğu ilgili ülkenin yasal mevzuatı çerçevesinde buraların merkez alındığı vakıf ve dernekler halinde kurumsallaşmaya itmiştir. Günümüzde Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde dini merkezli faaliyet yürüten Türklere ait vakıf ve derneklerin çoğu, belli bir dini mekân (cami, dergâh, cemevi, gibi) etrafında örgütlenmiştir. Türk Topluluğa ait dini organizasyonların sayısı hakkında kesin bir bilgi olmamakla birlikte, bu kuruluşların göçmen grupların nüfusunun yoğunlaştığı şehirlerde/bölgelerde toplandığı görülmektedir. Tesis edilen bu sivil organizasyonlar, topluluğu oluşturan her bir alt grubun etnik, dinsel, kültürel, ideolojik ve politik söylemlerine göre farklılaşmakla beraber, bu yapılar özgül kimlik ve aidiyet dünyası inşası ve muhafazasında önemli role sahiptir.

Avrupa'daki Türk göçmenlere ait dini organizasyonların ya da başka bir ifadeyle dinsel dayanışma ağlarının tesis edilmesi sürecinde, topluluğu oluşturan alt grupların göç nedenleri, yerleşim örüntüleri ve kimlik vurguları ile Türkiye'nin siyasi, ideolojik ve dini yapısı belirleyici bir rol üstlenmiştir. Göçmenlerin toplumsal önceliklerindeki farklılıklar ile dinsel eğilimleri söz

konusu dayanışma ağlarının tesisine yansımıştır.

Avrupa'da Türklere yönelik dini temelli hizmet sunan vakıf veya derneklerin önemli bir kısmı, Türkiye'deki dini grup, cemaat ve hareketlerin lokal söylemlerinin ve parçalanmışlıklarının adeta bir izdüşümünü yansıtmaktadır. Türklere ait dini yapılanmaların söylem içeriği ve ideolojik duruşları, büyük ölçüde Türkiye'de belirlenen gündemi takip etmekte, geçmiş tasavvurları gibi gelecek tasarımları da söz konusu ideallere göre şekillenmektedir.

GÖÇMEN KUŞAKLAR VE SOSYAL KİMLİK

Göç sosyolojisi bağlamında kuşak kavramı, göç sırasında ve sonrasında aynı zaman dilimini ve ortak deneyimleri paylaşan gruplar için kullanılır. Dolayısıyla göç sürecindeki ilk gruplar ile sonrakiler arasındaki deneyim farklılıkları, göçmen topluluklarını analitik olarak ayırıştırmayı ve bu ayırıştırma üzerinden göç ve göçmenlik durumunu tartışmayı gündeme getirir. Göç edenlerin göç serüvenleri bağlamında aynı zaman dilimi ve ortak deneyimleri üzerinden ayırıştırılan nesil/kuşak tanımlamaları (birinci kuşak, ikinci kuşak, üçüncü ve sonrası kuşak göçmen topluluklar) göçmenlerin sosyal, kültürel, ekonomik, siyasal, dinsel ve benzeri örüntülerinin çözümlenmesinde kullanılmaktadır.

Bu çerçevede, birinci kuşak nesil, dil ve kültürel uyum sorunu, sosyal dışlanma, sahip olunan alt ekonomik düzey, kültürel ve dini kimliğin muhafazası gibi pek çok sosyal, kültürel, ekonomik ve dinsel sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Yaşanılan ülkeye sonradan gelen göçmenler ya da burada doğan sonraki kuşaklar, ilk kuşağa oranla daha avantajlı konumdadırlar. İlk gelenlerin oluşturduğu sosyal ağlar, sonrakilerin yaşam koşullarını ve mesleki pozisyonlarını kolaylaştırmıştır. Özellikle tesis edilen sivil örgütlenmeler, yaşanılan ülke bağlamında asimilasyonun etkilerinin minimize edilmesinde ve kültürel ve dini kimliklerin inşa ve muhafaza edilebilmesinde önemli işlevler üstlenmiştir.

Türkler tarafından yaşanılan bölgelerde tesis edilen dini örgütlenmeler, Türkiye'dekilerden yapı olarak çok farklı bir işlevlere sahiptir. Bu mekânlar, aynı dili konuşan, benzer isimleri taşıyan, fizik görünüşü, inancı, duyguları ve gelenekleri aynı olanların, birlikte bir grup teşkil ederek, topluca yaşadıkları ve azınlık olduklarını unutabildikleri ortak bir çatı ve buluşma noktasıdır. Kendi farklılığının ve farklı kimliğinin hiç de aşağılanmayı hak etmediği, yaşadıkları ülkenin sosyal gerçekliğinin dışına çıkılabildiği, anavatanın bir parçası olarak düşünüldüğü mekânlardır, bu örgütlenmeler. Bu mekânlar, kuşaklar arası sosyo-kültürel farklılıkları sınırlarken, birleştirici bir rol de

oynamaktadır. Bu nedenle, aileler, çocuklarıyla birlikte bu mekânlarda zaman geçirmeye özen göstermektedirler. Çünkü, bu yapılar, gençlerin yaşadıkları ülke özelinde kültürlenme süreçleri için frenleyici bir baraj işlevine sahipken, kendi kültürel, etnik ve dini grup aidiyet ilişkilerinin ve sosyalleşmelerinin yoğunlaşmasını sağlamaktadır. Öte yandan bu örgütlenmelerin sahip olduğu dini, siyasi, ideolojik söyleme göre şekillenen grup kimliği ve aidiyet bilinci, bu mekanlarla irtibat halinde olan veya ana dil eğitimi, kültür, tarih ve din eğitimi gibi etnik ve kültürel kimliği pekiştirici faaliyetlere iştirak eden gençler tarafından benimsenmektedir. Hiç kuşkusuz bu faaliyetler, bir taraftan kültürel, etnik ve dini kimliğin inşası ve muhafazasında önemli işlev üstlenirken, diğer taraftan, genç nesillerin yaşanılan ülkeye asimile olmaları önünde engelleyici bir rol oynamaktadır. Dini örgütlenmeler vasıtasıyla yürütülen bu sosyal, kültürel ve özellikle de dinsel aktivitelere gençlerin katılımı, onların hem bireysel kimliklerinin hem de grup aidiyetlerinin oluşumuna zemin oluşturmaktadır.

Bireyin kendisine yakın hissettiği veya içerisinde bulunmaktan memnun olduğu sosyal grup, onun kolektif kimliğinin gelişmesine katkı sağlar. İçerisinde yer alınan grubunun söylem ve pratiklerinin içeriği hem grup içi hem köken kültür itibarıyla benzer gruplar arası, hem de yaşanılan ülke özelindeki ilişkilerde belirleyici olmaktadır. Uyum, eğitim ve kültürel kimliğin korunması gibi hususları önceleyen oluşumlar ile siyasi ve ideolojik yönü ağır basan örgütlenmelerin, sosyal kimlik vurguları da farklılaşabilmektedir.

Yapılan araştırmalarında sivil/dini örgütlenmeler özelinde oluşan ve şekillenen sosyal/dinsel kimliğin, genç nesillerin yaşanılan ülke gerçekliği içerisinde suç unsurlarına yönelmelerinin önüne geçilmesinde, özellikle onların çetelere, aşırı ve sapkın gruplara katılımlarının engellenmesinde önemli rol oynadığı tespit edilmiştir. Göçmen sivil örgütlenmelerine yakın duran ya da faaliyetlerine bir şekilde iştirak eden gençler, etnik, kültürel, dilsel ve dinsel kimliklerini korumada, bu mekânlara bağlantılı olmayan ya da bireysel bir hayat tarzını tercih edenlere oranla daha başarılıdır. Bu mekânlara ilişkili olmayanlar, dinsel ve sosyal kimlik algılarını zamanla kaybetmekte, dilsel ve

kültürel alışkanlıkları yaşanılan toplum içerisinde açık bir biçimde asimilasyona uğramaktadır.

Göçmen sivil/dini örgütlenmeleri, yaşanılan ülkelerin gizli ya da aşikâr asimilasyon politikalarına karşı birer emniyet supabı görevi ifa ederken, aynı zamanda Türk topluluğun genel gettolaşma süreci içinde yaşanılan ülke toplumundan izolasyonun önemli odak noktalarını da oluşturmaktadırlar.

SONUÇ

Egemen kültürün etkisi ve hızlı sosyal değişme, bunun sonucu olarak ortaya çıkan değerler çatışması, göçmenlerin kimlik dünyasının yıpranmasına neden olabilmektedir. Öyle ki, oluşan kültür ve kimlik şoku zamanla göçmenleri psikolojik sorunlara, marjinalleşmeye, uyumsuzluğa ve çatışmaya sürükleyebilmektedir. Çeşitli Avrupa ülkelerinde yaşayan Türk göçmenler, karşı karşıya kaldıkları bu ve benzeri sorunlara çözüm bulmak ve yaşanılan topluma uyum sağlayabilmek için çeşitli alanlarda faaliyet yürüten sivil organizasyonlar etrafında örgütlenme yoluna gitmişlerdir.

Bu organizasyonlar sahip oldukları kimlik, ideolojik duruş ve dini bakış açısı gibi birtakım faktörlere bağlı olarak, muhataplarının beklentilerini de dikkate alarak, farklı hizmet alanlarına yönelmişlerdir. Bunun bir sonucu olarak, çevresindeki diğer yapılanmalarla bir bütün oluşturan Türklere ait dini örgütlenmeler, anavatanda kendilerine yüklenen geleneksel rollerinden ayrılmış ve din hizmetleri yanında sosyal, kültürel ve eğitsel faaliyetlerin de yürütüldüğü mekânlar haline dönüşmüştür. Söz konusu bu sosyo-dini mekanlar vasıtasıyla göçmenlere yönelik yürütülen faaliyetler, hem sosyal ve dinsel kimliğin korunmasına ve iç dayanışmanın artmasına hem de yaşanılan ülkeye uyum sürecine önemli katkılar sağlamaktadır. Öte yandan, bu faaliyetlerin, ikinci ve üçüncü kuşak neslin, gizli veya aşikâr bir biçimde, karşı karşıya kaldığı asimilasyonun etkisini minimize etmeye yönelik yürütülmesi, duyarlı ailelerin bu sosyal mekânları doğal ve alternatifsiz bir sığınak olarak değerlendirmelerine neden olmaktadır. Bu mekânlar, göçmenlerin kendi anlam dünyalarını inşa ettikleri, bilgi paylaşımlarının yapıldığı, sosyal ağların tesis edildiği birer sığınaktır.